

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE ANADOLU'DA ENDÜLÜSLÜLER*

Prof.Dr. Mikail BAYRAM
S.Ü.Emekli Öğretim Üyesi

ÖZET

Anadolu'nun fethinden itibaren Anadolu'ya çeşitli yönlerden insan göçleri olmuştur. İpek yolunun geçtiği güzergahlar Selçuklu devlet adamları tarafından şekillendirilmiş ve 20-30 km aralıklarla kervansaraylar inşa edilmiştir. Bütün bu kervansarayların inşası ticaretin güvenlik içerisinde yapılmasına yöneliktir. Bu insanlar arasında çok sayıda tüccarın Endülüs'ten ve Mağrip'ten Anadolu'ya geldiğini görmekteyiz. Bu göçlerin oluşturduğu insanlar tarafından yapılan Mağripilere ait olan bir mescid bugün hala Konya'da mevcuttur. Mescid'in adı da Mescidü'l-Meğâribe (Mağribliler Mescidi) olarak anılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Anadolu, Konya, Selçuklu, Mağrip, Endelüs

ABSTRACT

The Andalusians in Anatolia at the Time of Anatolian Seljuqids

From the conquest of Anatolia, many people migrated to Anatolia from various places. The statesmen of Seljuqids organized the Silk Road routes and built caravanserais in every 20 and 30 km distances. The purpose of construction of all these caravanserais was to secure the commercial activities. We observe that many traders came to Anatolia from al-Andalusia and al-Maghrib. In Konya, it still exists a Masjid of the Maghribs built by these immigrants. The name of the Masjid is Masjid al-Maghariba.

Key Words: Anatolia, Konya, Seljuqid, Maghrib, Andalusia.

Anadolu'nun fethinden itibaren buraya çeşitli yönlerden insan göçleri olmuştur. Bu göçlerin ekseriyeti Orta Asya'dan ve Türk illerinden batıya yönelen ve Anadolu içlerine giren Türkmenlerdi. Türkmenler arasında İranlı Arap ve Hind bölgesinden insanlar Anadolu'ya geliyorlardı. Fakat batıdan da Anadolu'ya göçler olmuştu. Bu göçlerin de ekseriyeti Endülüs ve Mağribten Anadolu'ya gelip yerleşenlerdi. Bu makalede Türkiye Selçukluları zamanında Endülüs ve Mağribten Anadolu'ya yönelen göçler anlatılacaktır. Anadolunun fethinden sonra bu bölgede yoğun bir ticaret alanı teşekkül etti. Muhtelif yönlerden Anadoluya ge-

* Bu röportaj Prof.Dr. Mikail Bayram Hocamızla yapılan bir sohbet sırasında S.Ü.İlahiyat Fakültesi araştırma Görevlisi Ali Dadan tarafından derlenmiştir

len ticaret güzergahlarından ticaret malları sirkülasyonu teşekkül etmişti. Bu yüzden de Türkiye Selçukluları devleti Anadolu'yu baştan başa kervansaraylarla donatmışlardı. İpek yolunun geçtiği güzergahlar Selçuklu devlet adamları tarafından şekillendirilmiş ve 20-30 km aralıklarla kervansaraylar inşa edilmişti. Bütün bu kervansarayların inşası ticaretin güvenlik içerisinde yapılmasına yönelikti. Birçok ticaret yolu vardı. Haçlı Seferleri bir süre bu ticari faaliyetleri engellediyse de daha sonraki dönemlerde bu engelemeler giderilince batı Anadolu'da bu ticaret yolları ve limanlar oluşturuldu. Kafkasya'dan gelen ticaret yolu Erzurum ve Divriği üzerinden Kayseri'ye ulaşırdı. Keza güneyden de Kuzey Mezopotamya'dan Diyarbakır'dan Malatya'dan Kayseri'ye ulaşırdı. Ayrıca Güneyden gelen bir başka ticaret yolu da Antep, Afşin Elbistan üzerinden Kayseri'ye ulaşırdı. Bu ticaret yollarının kavşak yeri Kayseri idi. Çünkü o dönemde Kayseri de milletlerarası bir panayır yeri vardı. Buraya Yabanlu pazarı denilirdi. Anadolu'ya gelen tacirler bu Yabanlu pazarına gelir, getirdikleri malları burada satar, ihtiyaç duydukları malları da buradan temin eder ve memleketlerine götürürlerdi. Antalya Sinop ve Alanya limanlarının alınmasından sonra Orta Anadolu'dan batıya sevk edilen mallar yine muhtelif güzergahlardan bu limanlara sevk edilirdi. Bu güzergahlardan birisi Konya ve Göller Yöresi üzerinden Alanya ve Antalya'ya ulaşırdı Bir diğer güzergah da Sivas, Tokat , Samsun ve Sinop'a oradan da Kırım ve Deşt-i Kıpçak'a ulaşırdı. Dolayısıyla Antalya, Sinop ve Alanya birer liman kenti olarak geliştiler. Bu limanlardan deniz aşırı ülkelere ihracat yapılırdı. Mağrib ve Endülüse mal sevkiyatı yapıldığı gibi oralardan da tüccarlar Anadolu'ya mal getirirlerdi. İşte bu mal sevkiyatı sebebiyle Anadolu'ya Endülüs ve Mağribliler geliyorlar ve belli yerlerde koloni oluşturuyorlardı.

Anadolu bu ticari aktiviteden dolayı müreffeh bir yöre konumunda idi. Bunu en güzel biçimde Mirsadül-İbad'ın sahibi Necmüddin Daye ifade eder. Mirsadül-İbad'ın mukaddimesinde Anadolu'nun ne kadar müreffeh, ne kadar gelişmiş bir yer olduğunu kaydeder. Yine Zekeriya Kazvînî Asarül-Bilâd adlı eserinde Anadolu'daki bu ticari faaliyetleri aktarırken Kervansarayların ne kadar önemli bir hizmet gördüğünü söyler. Kazvînî, Anadolu'da kışın çok sert geçtiği dönemlerde bile bu ticari faaliyetlerin aksamadığını da ifade eder. Ayrıca Selçuklu Sultanları, Sultanların Hanımları ve kızları kervansaraylar yapmak suretiyle ticaretin aksamamasını sağlamışlardır diye anlatır.

Bu ticari seyrüseferler sırasında bir çok ülkenin insanı ticaret yapmak maksadıyla Anadolu'ya geliyordu. Bu insanlar arasında çok sayıda tüccarın Endülüs'ten ve Mağrip'ten Anadolu'ya geldiğini görmekteyiz. Antalya ve Alanya'nın fethedilmesiyle birlikte o bölgenin insanların Anadolu'ya gelmeleri daha da hız kazanmıştır. Antalya ve Alanya'dan doğu malları batıya sevk ediliyordu. İşte o bölgenin insanları bu güzergahtan gelerek Anadolu'ya çıkıyorlar ve muhtelif yerlerde ticari faaliyetlerde bulunuyorlardı.

Türkiye Selçukluları Devleti Anadolu'daki bu ticari aktivitenin sağlıklı bir şekilde yürümesini sağlamak için azami gayret gösteriyordu. İbn Bîbî'nin bildirdiği-

ne göre senenin birinde batı bölgesinde ve Antalya'da icrâ-i faaliyet eden bir tüccarlar heyeti Konya'ya gelerek Selçuklu Sultanı ile görüşme talebinde bulunuyorlar ve Sultan'a: "Biz tüccarlar senin memleketinde ticaretle meşgul oluyoruz. Batılı korsanlar kervanlarımızı soydular, bazı arkadaşlarımızı öldürdüler, ticari güvenliğimiz kalmadı bu güvensizlik ortamı devam ettiği takdirde senin memleketine bir daha gelmeyeceğiz". dediler. Bunun üzerine Sultan I.Giyaseddin ordu sevk ederek Antalya'yı zapdetmiş ve bu ticari güzergahı emniyete kavuşturmuştur. Daha sonraki yıllarda Sultan Alâeddin Keykûbat Alanya'yı fethederek burada da bir liman tesis etmiştir.

Demek istediğim şudur ki; Akdeniz sahillerinde bu liman kentlerin kurulmasından sonra Endülüs ve Mağrib kökenli tüccarlar ticaret maksadıyla Anadolu'ya mal getirip götürüyorlardı. Bu geliş-gidişler sonucunda Mağrip ve Endülüs'ten insanlar Anadolu'ya gelip yerleşiyorlardı. Anadoluyu huzurlu ve güvenli bir bölge olarak tanıyorlar ve buraya gelip yerleşiyorlardı. Mağripililer daha çok bu ticaret güzergahı olan beldeleri tercih ediyorlardı. Ayrıca buralarda ilim ve tedrisat ile uğraşan Endülüslüleri de görmekteyiz.

Anadoluya göçen bu Mağrip ve Endülüslülerin bir takım müesseseseler kurdukları, Konya ve Malatya'da Mağribli ilim adamlarının yoğun oldukları görülmektedir Meşhur Sadreddin Konevî'nin babası Şeyh Mecdüddin İshak Malatya'ya yerleşmiş ve bir çok Sultanlara muallimlik yapmış bir şahsiyettir. Bunun kardeşi İsmail b. Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endelüsî Malatya'da eğitim ve öğretimle meşgul idi. Sadreddin Konevî'nin kitaplarının birinde ben bu kitabı amcam İsmail b. Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endelusî'den okudum diye yazarken Endelüsî nisbesini görürüz. Mecdüddin İshak'ın çevresinde de çok sayıda Endülüslüler vardı. Endülüslü Ebü'l-Hasen Ali el-İskenderânî bu bölgeden gelip Malatya'ya yerleşmiştir.

Sadreddin Konevî'nin babası Mecdüddin İshak Anadoluda bu bulunduğu günlerde meşhur Sûfî Muhyiddin İbn Arabî ile mektuplaşıyorlardı. 601/1204 yılında diplomat olarak Bağdat'a gitmiş o yıl Hacca da gitmiş orada İbnü'l-Arabî ile buluşmuşlardı. Dönüşte İbnü'l-Arabî ile birlikte Malatya'ya gelmişler ve buraya yerleşmişlerdi. Hatta Muhyiddin İbn Arabî 618/1221 yılına kadar burada kalmıştır. İbnü'l-Arabî Malatya'da bulunduğu dönemlerde bir defasında da Konya'ya gelerek bir süre Konya'da kaldığı anlaşılmaktadır. Çünkü önemli bir eserini Konya'da yazmıştır.

Türkiye Selçukluları devletinin başkenti Konya'da da Endülüs ve Mağribli bir çevrenin mevcut olduğunu görüyoruz. Mağripililere ait olan bir mescid bugün hala Konya'da mevcuttur. Mescid'in adı da Mescidü'l-Meğâribe (Mağribliler Mescidi) olarak anılmaktadır Kitabesi de şans eseri sağlam bir şekilde günümüze kadar gelmiştir. Bu mescidin yakınında bir de medreseleri vardı. Bu medreseden günümüze gelen birkaç eser mevcuttur. Bu eserler Maliki mezhebi usulüne dairdir. Buradan da anlaşılıyor ki, buradaki Mağribliler Maliki mezhebi mensubu idiler. Sadreddin Konevî'nin de buradaki Mağriblilerle bağlantısı

mevcuttu.

Sadreddin Konevî Malatya doğumludur. İlk tahsilini (!9 yaşına kadar) Malatya'da gördü. O dönemlerde Endülüslü ilim adamlarından ders aldı. 618/1221 yılında babası vefat edince dul kalan annesi İbnü'l-Arabî ile evlendi. Bir süre sonra Konevî de üvey babası ile Şam'a gitti. Üvey babasının ölümüne kadar Şam'da kaldı. Daha sonra Anadolu'ya dönen Sareddin Konevî Konya'ya yerleşti ve ölümüne kadar Konya'da kaldı. Bu süre içinde kendisine ait cami ve medresesinde ilimle ve te'lifat ile uğraştı, özellikle de üvey babası ve hocası Muhyiddin İbnü'l- Arabî'nin kitaplarını okumak, okutmak ve şerh etmekle uğraşmıştır. Ekberilik hareketini Sadreddin Konevî Konya'da başlatmıştır. Bu yüzden de Ekberilik hareketinin en güçlü temsilcileri Anadolu'dan çıkmıştır. Sadreddin Konevî'nin çevresinde birçok Mağribli görüyoruz. Meselâ bunlardan birisi Sadreddin Konevî'nin notlarını tutan hatta büyük bir ihtimalle katibi olan Muhyiddin Sureka'dır. Sadreddin Konevî'nin hemen hemen bütün kitaplarının üzerinde vakıf kayıtları bulunmaktadır. Bu kayıtlar Muhyiddin Sureka'ya aittir. Bir diğeri ise Sadreddin Konevî'nin damadı Afifuddin Telemsânî'dir. Damadı Telemsanlıdır, Mağriblidir. Kendisinin de köken itibariyle o bölgeden olması sebebiyle Sadreddin Konevî'nin arkadaşlarından hocalarından ve talebelerinden olan Endüslü ve Mağrip kökenli bir çok kişiyi görmekteyiz. Yukarıda söz ettiğimiz ticari faaliyetler sonucunda Konya'da Mağripliler muhiti oluşmuştur. Nitekim Konya'da Mağripliler Mahallesi diye bilinen bir mahalle de vardır.

Sadreddin Konevî vefatından önce Konya'daki Mescid ve Medresesinin üst katında bir kütüphane kurmuştur. Bu kütüphanenin de kitabesi günümüze gelmiştir. Kütüphanedeki bu kitaplar arasında İbn Rüşd'ün Bidayetü'l-Müctehid adlı eserini, Abdülhâlık el-Endelüsî'nin telif ettiği Ahkâmü'l-Kübra gibi eserleri görüyoruz. Sadreddin Konevî'nin Kur'an-ı Kerimi h.340 yılında Endülüs'te kopya edilmiştir. Çok güzel bir mushaftır. Sadreddin Konevî'nin üvey babası vasıtasıyla kendisine intikal etmiş ve bu gün Yusufağa kütüphanesinde bulunmaktadır.

Yine bu dönemde bazı seyyahlar vardır ve bunlar da Anadolu'dan bigâne kalmamışlardır.. Bunlardan biri İbn Cübeyr'dir. İbn Cübeyr Güney Doğu Anadolu'yu gezmiş ve oradan Bağdat'a gitmiştir. Ebû Hamid el-Endelüsî yine başka bir Endelüslü seyyahdır. Deniz yoluyla bu bölgelere gelmiş ve Anadolu'dan bazı anekdotlar anlatmıştır. Akdeniz'de denizcilik faaliyetinde bulunan kimi Mağripli denizcilere Şihabeddin el-Umerî'nin notlarında rastlıyoruz. Endülüs'ten Anadolu'ya gelen bir çok sufî bulunmaktadır. Bunlar özellikle Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi takip ederek Anadolu'ya gelmiş ve bu bölgelerde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Türkiye Selçukluları döneminde Mağriplilerin Anadolu'daki faaliyetleri araştırmaya değer bir konudur. Hatta bu konu ile alakalı doktora tezi bile yapılabilir.